

Студијски рад у високошколској војној настави

УДК 355.233.1

Др *Ђорђе Радојевић*, пуковник

У раду су разматрани актуелни и у пракси веома чести методички проблеми у високошколској војној настави. Аутор је понудио решења до којих се дошло на основу искустава и научних сазнања савремене дидактике и педагошке психологије. Посебна пажња посвећена је основним условима и претпоставкама студијског рада студената војних академија у настави, нарочито унутрашњој мотивацији за учење и мерама за њено развијање.

Тежиште у чланку је на методичким усмерењима наставно-студијског рада и на неопходности за све већом интеграцијом студијског и научног рада у високошколској војној настави. Због тога је најважнији задатак да у високошколској војној настави студенте свестрано интелектуално активирају и постепено осамостаљују за успешно обављање будућих официрских дужности и за самообразовање.

За наставно-студијски рад у високим војним школама неопходни су наставници с ауторитетом и правим људским вредностима.

Увод

Према савременој дидактици и педагошкој психологији, основни критеријум за оцену квалитета наставе показује колико се у настави стичу знања, која саопштава наставник, у готовом виду – меморисањем, или, насупротив томе, колико полазници имају могућности да знања стичу сопственом интелектуалном активношћу и напорима, уз најпоузданије технике самосталног учења. На високошколском нивоу наставе свестрано интелектуално активирање и осамостаљивање полазника у редовној, свакодневној настави најефикаснији је облик њиховог оспособљавања за самообразовање, али и највиши ниво сазнавања, заснован на сопственом мишљењу.

Организовање студијског рада студената војних академија комплексан је задатак који не сме да се схвати као препуштање студената самима себи и растерећење наставника од наставних обавеза. Напротив, због сложености самосталног рада студената у настави подразумевају се знатно веће обавезе наставника, нарочито у припреми, организацији и вредновању резултата тог рада, како би студенти у директном односу према изворима знања, без непосредног учешћа наставника, самостално успешно обавили различите наставне обавезе.

Очекивани резултати у студијском раду студената војних академија у настави могу да се остваре само ако је тај рад довољно научно заснован и уз коришћење позитивних искустава стечених како у војним академијама, тако и у високим школама и на факултетима у грађанству.

Улога и значај мотивације у високошколској војној настави

Основни услов и претпоставка за успешан самосталан рад студената у настави јесте унутрашња (аутономна) мотивација, која их покреће на учење зато што их градиво интересује, желе боље оцене и активни су на основу сопственог расуђивања а не због утицаја наставника. Међутим, на основу анализе, већина студената учи гоњена спољашњом (хетерономна) мотивацијом, која је изнуђена притиском (на пример, само када је испитни рок, због страха од слабе оцене, и слично). Према савременој дидактици, мотивација изнуђена спољашњим притиском у учењу у супротности је са савременим циљем високошколске војне наставе, који подразумева активне полазнике који се не покрећу на активност притиском споља или због пасивне дисциплинованости. У пракси се показало да се доминацијом хетерономне мотивације знања претежно памте, али се довољно не разумеју. У методичком погледу, углавном је реч о преношењу (презентовање) чињеница и законитости (готових знања) у настави. За разлику од спољашње, унутрашња мотивација доприноси бољем разумевању градива и квалитативно знатно бољем односу према самосталном раду и учењу: она подстиче и усмерава пажњу, развија самостално мишљење, критичност и одговорност, и подстиче заинтересованост полазника за наставно градиво.

Слаби резултати се често могу објаснити тиме што се наставник сувише или, чак, искључиво ослања на спољашњу мотивацију, као да се подразумева да студента наставно градиво не интересује, па се мора служити углавном мерама принуде. И поред тога што се таквих васпитних поступака не можемо одједном ослободити, треба узимати у обзир чињеницу да у припреми студенти војне академије за будући позив и перманентно образовање, треба да буду знатно више субјект, него објект васпитно-образовног процеса.

Приликом предузимања одговарајућих конкретних мера ради усавршавања методике наставе треба, такође, узимати у обзир проблеме везане за селекцију студената, њихове разнолике способности и, посебно, стварно интересовање за војни позив који су изабрали и за предмете које у академији изучавају, као и радне навике стечене у претходно завршеним школама. С друге стране, унутрашњој мотивацији студената у настави мора да се тежи, јер је тада знатно виши квалитет знања. Успех у томе знатно зависи и од наставника, од тога колико је он аутономно мотивисан и предан наставничком позиву, колико интересовања и љубави испољава према свом позиву и васпитаницима. У великим наставним групама утицај наставника на мотивацију студената веома је мали, што је разлог за увођење активнијих облика рада у мањим групама.

Облици развијања мотивације студената за успешно бављење наставно-студијским радом

Из педагошко-психолошке литературе и досадашњих искустава из васпитно-образовне праксе високих војних школа познате су неке мере које могу да допринесу мотивацији полазника за студиозно и савесно учење на високошколском нивоу:

1) ако полазници имају могућности да одлучују о појединим облицима и садржају рада у настави. На пример, ако могу да учествују у састављању програма за семинаре и вежбе, при чему их наставник ангажује као равноправне сараднике, осећају се одговорнијим за успех семинарског рада или вежбе него када у састављању програма учествује само наставник. Међутим, чињеница је да сви студенти не прихватају с одушевљењем могућности које им наставник пружа да би постали субјекти образовног процеса због тога што им је дража и много лакша пасивна улога, с мање напора, која их морално не обавезује на учествовање у семинару;

2) уколико наставник задаје обавезе студентима које, пре свега, доприносе решавању неког стварног проблема, значајног за његово коришћење у пракси (на пример, избор наставних средстава за извођење наставе из конкретне теме из војностручне обуке са војницима или вођење саветодавног разговора на вежбама из војне психологије, и слично), а не искључиво да би се њима проверавало и оцењивало њихово знање;

3) ако се студентима не дају задаци који од њих захтевају да одређено градиво само запамте и на испиту понове (репродуктивно знање). Такво учење обично није занимљиво и најинтензивније је када је спољашњи притисак највећи, а то је пред испит (хетерономна мотивација). Тада се кампањски учи, знање се стиче за кратко време и, зато, не траје дуго;

4) стварање студентима услова који су приближни практичној делатности. У таквим условима неће им бити довољно само да запамте и репродукују знање, него ће морати и да га употребе. Примена теоретских знања у решавању неког практичног проблема захтева и веће ангажовање мишљења, а смањује се улога памћења без опасности да се неће довољно научити и запамтити, јер развијање мишљења побољшава и квалитет памћења;

5) индивидуализација високошколске наставе приближава садржаје учења интересима и способностима студената и тако их мотивише за њихово студиозно изучавање.

Нека методичка усмерења за студијски рад у високошколској војној настави

Самостални мисаони рад студената је највиши ниво квалитета учења и главни циљ којем би требало тежити у савременој војној настави. Предавања, семинарске, лабораторијске и друге практичне

вежбе су само помоћна средства у оспособљавању студената за самостални рад. Најважнији критериј те самосталности јесте коришћење теоријских знања за решавање конкретних проблема и задатака. Према томе, у наставном процесу постоје два међусобно повезана задатка: 1) да студенти изучавају теорију, и 2) да се навикавају да усвојену теорију примењују у пракси. Педагошка пракса, према којој је познавање теорије циљ високошколске наставе, погрешна је јер је то само средство за даљи умни рад и услов да се теорија примењује, а апстрактно мишљење преноси на конкретне задатке. Стваралачки рад је свака осмишљена примена теорије, и то је главни начин за развијање стваралаштва и мисаоне самосталности студената, што је и коначни циљ високошколске војне наставе.

Само догматици у настави сматрају да се то не може постићи, да је довољно да се полазници упознају с теоријом и присиле да је само обнове за испит. Таквом праксом у настави са студентима ограничавају се њихове могућности за самосталан и стваралачки рад. Искључиво репродуктивне студије, обнављање градива из уџбеника и друге литературе за испит, по степену умне активности (не по садржају) још увек су средњошколско, а не високошколско учење. Специфичност високошколских студија почиње онда када студент мора, на основу усвојене теорије, решавати одређене теоретске и практичне задатке и користити теорију за тражење нових спознаја. То је најважније радно подручје за развијање самосталности у настави и најбоље средство за утврђивање знања, али и најуспешнији начин за професионално оспособљавање. Према томе, против заборављања није довољно да се нешто само разуме, већ се то мора и користити. Позитиван трансфер између теоријске и практичне наставе има велики значај у стицању трајних и у пракси примењивих знања.

Мора се узимати у обзир чињеница да ће студент, будући професионални официр, управо на радном месту своја теоретска знања користити за савладавање конкретних задатака. Самостално решавање конкретних и практичних проблема на основу стечених знања у настави одговара савременим дидактичким захтевима да коначни циљ наставе буде успешно коришћење знања на будућим дужностима, уз неопходно развијање самосталности у току школовања.

Да би се у томе постигли задовољавајући резултати, и то у наставним предметима и дисциплинама посебно значајним за позив професионалног официра, потребно је да се испуне одређени услови и претпоставке.

Наставник мора, истовремено, да буде стручњак из области којом се бави, истраживач и педагог. Мора да буде пример студентима у критичности према рутинским начинима рада, и да има истраживачки однос према проблемима своје струке и проблемским садржајем своје наставе. Другим речима, не би смео слепо да се држи уџбеника, јер тако неће моћи да заинтересује студенте за стваралачко коришћење знања. Поред тога, морао би знатно да се ангажује у припреми наставе

како би студенте запослио према њиховим знањима, способностима и интересовањима.

Студент мора у току наставе и образовања да стекне знање, али и да се њиме успешно користи. Да би се тај циљ остварио настава мора да има три степена (нивоа) самосталности: предавања, вежбе и самостални рад студента. На сваком следећем степену самосталност студента је већа, а сваки претходни степен је припрема која омогућује и укључује елементе следећег. Наравно, потребно је да се стекну одговарајућа знања на предавањима и вежбама да би се она користила и примењивала приликом решавања конкретних проблема на трећем степену, у процесу самосталног рада. У оспособљавању студената за самостални рад веома је важан принцип поступности. У почетку то могу да буду и кратки контролни задаци, па да се захтеви постепено повећавају, преко семинарских радова, тако да се у последњем семестру школовања студенти у највећој мери ангажују на изради дипломских радова, који треба да буду резултат њиховог релативно самосталног истраживачког рада.

За наставнике војне академије веома је значајно питање како да се са студентима реализује семинарска настава и да се, при томе, обезбеди потребна самосталност у њиховом раду. Наиме, за семинарски рад студент користи своје знање у решавању неког мањег проблема изучавања или истраживања релативно самостално, јер је, уз његову активност, обавезна и наставникова помоћ. То подразумева самосталност студента у раду, али без прекидања педагошког односа са наставником. Каква треба да буде помоћ наставника не може се унапред рећи за све случајеве, јер то зависи од степена самосталности студента у раду, од садржаја и захтева задатка (проблема) и методолошке сложености рада.

Индивидуализација наставног рада подразумева да најспособнији, надарени студенти буду укључени и у одређене истраживачке задатке катедри војне академије. Њихов самостални рад у настави требало би да буде, у ствари, спој наставног и истраживачког рада из домена наставног програма и циља њиховог школовања. За увођење студената у истраживачки рад нарочито је погодан групни рад, што потврђују искуства са факултета у грађанству.

Индивидуализација високошколске наставе један је од основних услова за остваривање самосталног мисаоног рада студената у настави, посебно у ситуацији када је веома диференциран састав студената, од оних најбољих (најспособнији и с највећим фондом знања) до оних најслабијих, који с минималним знањем завршавају војну академију. Да би се свима омогућио оптимални развој и образовање можда би најрационалније решење било да се и даље на предавањима пружа основно градиво, али да се оно за натпросечне, путем семинара, проширује и продубљује, а да се онима испод просека (слабији) додатно објашњава.

Са становишта организације и извођења самосталног рада значајно је да наставник утврди шта посебно интересује натпросечне студенте и да им, према интересовањима, уз обезбеђење литературе, даје одређене

задатке за дубље проучавање, па чак и евентуално истраживање неких специфичних питања из научне области којој припада наставни предмет. За реализацију таквих облика самосталног рада студената у настави потребан је и одговарајући наставнички кадар, с академским и научним звањима (магистри и доктори наука). Тек када се почну остваривати одређени резултати у интеграцији наставног и научно-истраживачког рада моћи ће да се каже да је превладан чисто репродуктивни карактер наставе, који је карактеристичан за средњошколски ниво образовања.

Студенте могу да обавезу да савесно и одговорно приступе изради семинарских радова или решавању неких других проблема и задатака самосталног рада само наставници који адекватно вреднују њихов рад и ако оцена значајно утиче на коначан успех студената у учењу и на завршном испиту. То подразумева и индивидуализацију испита, у оквиру којег наставник посебну пажњу обраћа на подручје којим се студент бавио у свом самосталном раду и о томе разговара на испиту да би уложени труд и резултате одговарајуће вредновао. И на тај начин се превладава пракса вредновања успеха искључиво на основу памћења и репродукције знања стеченог проучавањем обавезне литературе, а најчешће само уџбеника.

Посебно је значајно питање како и колико консултација, као облик наставе, може да допринесе унапређењу самосталног рада студената у настави. На консултацији са наставником студент поставља питање о проблемима који су се појавили у току његовог самосталног рада, а наставник му даје објашњење. Сматра се да је консултација облик наставе погодан само за оне који су претходно веома интензивно размишљали о проблему и да је чак тежа за полазнике од самог испита. То се тумачи тиме да је испит могуће положити ако је прописана грађа научена на нивоу памћења и репродукције, али за консултације примарна ментална активност која се користи јесте управо размишљање о проблему о којем се консултује с наставником. То наводи на закључак да се студенти недовољно јављају на консултације управо зато што је њихово учење углавном репродуктивног, а веома мало проблемског карактера, а и када се јаве, углавном траже да им се додатно објасне питања која нису довољно разумели. Такав тип консултације је довољно средство индивидуализације наставе за студенте који су испод просека, али виши ниво консултације подразумева разговор и дискусију са наставником о нерешеним проблемима, о чему студенти могу слободно да износе своја мишљења. Са бољим студентима мора се тежити таквом типу консултације, јер и на основу разговора наставник добија поуздан материјал за оцењивање њихових знања и способности.

Придавање већег значаја самосталном мишљењу студената у настави, као и самосталном решавању нових задатака и проблема отежаће рад већини студената. Али, на тај начин ће се открити разлике између најбољих и најслабијих студената, које учење искључиво меморисањем грађе скоро потпуно отклања. Опредељењем за већу самосталност студената у настави уводе се и строжи, али за високошколску наставу

одговарајући селективни аспекти наставе. Основно начело у консултацијама јесте то да наставник не треба да чини ништа што студент може сам и да му ни у којем случају не намеће своја становишта и варијанте за решавање проблема.

Приликом резимирања методичких усмерења за реализацију савремене високошколске војне наставе неминовно се намеће питање какав треба да буде однос у планирању и примени појединих наставних и организационих облика наставе са студентима војних академија да би та настава одговарала високошколском студијском и продуктивном наставном раду. На то питање покушао је да одговори Р. Анђелковић, који сматра да, отприлике, трећина наставног фонда часова треба да буду уводна предавања наставника ради потпунијег увођења студената у проблематику тематских целина предметних области. Остали део наставног времена, око две трећине, требало би да се планира и реализује у оквиру мањих образовних група и организационих облика наставног рада, у којима студенти могу активније и равноправније да учествују у наставном процесу. Таква активност студената обезбедила би се, пре свега, у току планирања и извођења „семинара и семинарских расправа, израде семинарских радова, разраде тактичких задатака, групних консултација, вежби, менторских вођења, израде истраживачких пројеката и др.“¹

Интеграција наставно-студијског и научног рада

Високе војне школе обављају своју друштвену улогу на основу Закона о војним школама и војним научноистраживачким установама, којим су прописани сви потребни услови које те високошколске војне установе морају да испуњавају да би могле да постоје као образовно-научне установе. Најзначајнији од тих услова јесу јединство наставног и научног рада, прожетост наставних планова и програма фундаменталним дисциплинама, високошколски ниво наставног процеса и избор и реизбор наставника. Посебно је значајно јединство наставног и научног рада, које треба да произилази из наставних садржаја одговарајућих наставних планова и програма војних академија.

Неопходност да високе школе буду образовно-научне установе заснива се на законитостима високошколске дидактике, а једна од основних јесте то да у високом образовању треба развијати научноистраживачки рад као основни услов и саставни део модерно заснованог научно-наставног процеса. Према томе, сви субјекти, који су непосредно или посредно ангажовани у високом војном школству, дужни су да наставно-научни процес схватају и реализују као јединствен процес и да осигурају да он буде модеран тако што ће у њему примењивати најновија

¹ Р. Анђелковић, *Андрогошко-дидактичка заснованост наставно-студијског процеса у високим војним школама Војске Југославије*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34-35, 1996, ЦВШ ВЈ.

научна достигнућа и, истовремено, откривати нове могућности, преваходно у области матичних војних наука.

Такав интегрисани наставно-научни процес могућ је ако се прате најновија научна достигнућа у земљи и свету, ако постоји одговарајући наставно-научни кадар и ако је у војној академији развијен научноистраживачки рад. Међутим, у садашњим економским условима праћењем најновијих научних достигнућа, ни информативно (путем литературе), као ни путем научних скупова и усавршавања, не постижу се задовољавајући резултати, што значи да се властитим истраживањима та сазнања не могу проверавати и даље продубљивати или откривати научна сазнања.

Основни носиоци научноистраживачког рада у високим војним школама, према Закону о војним школама, јесу наставници чији профил мора да одговара том захтеву. Тај профил је, заправо, одређен структуром и садржајем наставног плана и програма, који унапред опредељује и ниво школе. Најважније је да наставни планови и програми у војним академијама обезбеде основу за научноистраживачки рад и, истовремено, неопходно фундаментално образовање и добро познавање теорије, као и повезивање с другим дисциплинама и праксом.

Теоријско образовање омогућава усвајање нових научних сазнања, прихватање нових технологија и њихову примену, као и сагледавање и предвиђање њиховог даљег развоја. Стога и добри наставни планови и програми морају да се усавршавају да би пратили развој науке.

Наставни планови и програми Војне академије и Војнотехничке академије такође су под сталним утицајем свакодневне праксе. Тај утицај се често испољава у захтевима за оспособљавање за почетне дужности, при чему су, повремено, из наставних планова и програма нестајале фундаменталне дисциплине и теорија, а уношени су бројни предмети енциклопедијског карактера, с много фактографије, одредаба правила и упутстава, практицистичких знања и осталог што се учи свакодневно на радном месту, па се своди само на апликацију. Субјекти образовања у војним школама који тако гледају на тај проблем имаће тешкоћа у сагледавању развоја војне мисли у наредним деценијама, као и да, према том развоју, одреде профил професионалног официра који ће, према стручним и психофизичким карактеристикама, одговорати захтевима будућег времена. Оптималан однос између фундаменталног и примењеног дела наставног плана и програма може да се одреди једино на основу резултата научног истраживања, што је условљено, између осталог, и степеном интеграције наставног и научног рада у војним академијама.

Наставничка структура која учествује у наставном процесу одговара предавачко-испитивачком систему, који је карактеристичан готово за све наше војне школе. Међутим, за предавања, кабинетске, лабораторијске, аудиторне и полигонске вежбе и логоровања, мањим делом и за семинарске радове, потребан је другачији наставнички кадар.

Тенденције су не само у свету него и на факултетима код нас у друштву и у Војсци да се високошколски образовни процес све више претвара у истраживачко-образовни процес. Та тенденција неће моћи да се заобиђе ни у војним академијама, уколико не желимо да будемо на периферији научних достигнућа. Због тога је потребно да и војне академије што пре постану наставно-научне установе како би се на време трансформисали облици наставног процеса и садржаји рада према потребама.

Пожељни профил савременог наставника у високошколској војној настави

Из наведених задатака високих војних школа следи и универзалност профила наших високошколских војних наставника и професора. Према неким истраживањима, то мора да буде добар педагог, врстан научник, добар познавалац своје струке и, пре свега, човек који воли свој позив и поштује младе људе. Сматрамо да се у нашим војним школама у протеклом периоду посвећивало довољно пажње свим тим компонентама, изузев захтеву да наставник у високим војним школама буде и врстан научник, иако је Законом о војним школама регулисано да у високим војним школама буде обједињен наставни и научни рад.

Законом су дефинисана наставно-научна звања доцента, ванредног професора и редовног професора, док су предавачи и виши предавачи предвиђени само у настави физичке културе и страних језика. Према томе, наставник високошколске установе треба да има наставно-научни профил.

Савремена високошколска војна настава мора да омогући, осим презентовања знања, развој креативности, критичности и способности за прилагођавање новим ситуацијама будућих професионалних официра. То је, у ствари, истраживачко-образовни процес у којем је неопходна континуирана сарадња наставника и студената, тако да будући војни старешина постаје све више активан учесник тог процеса.

У традиционалном, предавачко-испитивачком систему студенти су углавном препуштени себи, па већина лута због недостатка стручног усмеравања, а многи у току школовања и не нађу себе. До краја школовања, и касније, на почетним дужностима, у пракси, прожима их несигурност и репродуктивна активност, што је најсигурнији пут у рутинерство. Школа не сме механички да „пунџ“ главе, већ треба да научи како се учи, да развија критички дух и стваралачко мишљење, да негује тимски рад и иницијативу, која обогаћује наставу, док истраживања треба да буду повезана са праксом.

Мора се узимати у обзир чињеница да високе школе које немају квалитетан научни и високостручни кадар не могу да „производе“ квалитетан кадар, па се избору и усавршавању наставно-научног кадра мора посветити посебна пажња. То је дугорочан процес, који треба проводити у свим наставно-научним дисциплинама, и то док су настав-

ници још сасвим млади. Сматра се да је научник најпродуктивнији између 30 и 40 година старости, па треба, правилном кадровском политиком и вођењем, осигурати да талентоване старешине и цивилна лица у војним академијама докторирају најкасније до 35 године. На тај начин, као и путем избора и реизбора наставника и адекватне стимулације, може се решити проблем квалитетног кадра у нашим високим војним школама.

Наставников научни ауторитет има велику важност и у васпитном раду са студентима. То потврђује чињеница да наставници високог научног ауторитета и високих људских квалитета у васпитном раду са студентима углавном постижу врхунске резултате. Због свега тога, наставник који предаје у ВВШ треба да буде оспособљен за научноистраживачки рад, и успешан у пракси.

Закључак

На основу наведених законитости и искустава и сазнања у високошколској дидактици, рационална, ефикасна и модерна настава у војним академијама треба да обезбеди усвајање знања, уз максимално ангажовање студената, затим методе усвајања и самоконтроле и, донекле, самостално планирање и програмирање наставног рада од стране студената, уз помоћ наставника.

Савремена настава у војним академијама мора, ради обезбеђења даљег прогреса, да буде чврсто везана за науку и да са истраживањем успостави такав узајамни однос у којем ће, на једној страни, настава да поприми одређена обележја процеса истраживања, а истраживање ће, на другој страни, да добија обележја интегрисане активности са наставом. При томе, настава не може потпуно да се трансформише у процесе истраживања, нити да се истраживање утопи у све развијеније токове наставног процеса.

У савременој настави наставник треба да буде све мање предавач и једини „емитор образовних информација“,² а све више координатор и организатор шире конципираног наставног рада. Истовремено, са процесима интеграције наставе с разноврсним истраживањима треба да се формира и као наставник-истраживач. Из тога произилази значај оспособљавања наставника за истраживачки рад и обезбеђења неопходних услова да се он као координатор у наставном процесу и сарадник у истраживањима наставних проблема у потпуности ангажује и потврђује.

Литература:

1. М. Баковљев, *Дидактика*, „Научна књига“, Београд, 1984.
2. З. Колар, *Методика васпитања и образовања за општенародну одбрану и друштвену самозаштиту*, ВИЗ, Београд, 1984.

² Т. Продановић и Р. Ничковић, *Дидактика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1978, стр. 22.

3. Р. Квашчев, *Примена теорија учења на област наставе и васпитања* (економско-финансијски водич), Београд, 1977.
4. М. Стевановић и А. Муратбеговић, *Дидактичке иновације у теорији и пракси*, „Дневник“, Нови Сад, 1990.
5. В. Шмит, *Високошколска дидактика*, Педагошко-књижевни збор, Загреб, 1972.
6. *Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама*, Службени лист СРЈ, бр. 80/94.